

som politik görs i vardagen. Nätverksanalyser har förvisso genomförts tidigare, men Lundins närläsning av ett historiskt material ger läsaren rikligt med möjligheter att reflektera kring perspektivet. Lundin levererar därmed ett viktigt vetenskapligt bidrag som bör inspirera framtida studier. Vidare är det en välskriven avhandling där läsaren får god hjälp av författaren att ta sig igenom den omfattande och innehållsrika textmassan. Lundin diskuterar också på ett förtjänstfullt sätt sitt material och vilka tolkningar det kan bära. Som framgått ovan är avhandlingen en lokalhistorisk studie med mikrohistoriska inslag. Mikroperspektivet förenas i avhandlingen på ett framgångsrikt sätt med utvecklingen på ett makroplan. Sammanfattningsvis är alltså *Näten på Limhamn* en avhandling som även etnologer och kulturhistoriker med behållning kan bekanta sig med.

Fredrik Nilsson, Lund

Anna Hansen: *Ordnade hushåll. Genus och kontroll i Jämtland under 1600-talet*. Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica Upsaliensia 224, Uppsala 2006. 318 s., ill. English summary. ISBN 91-554-6609-5.

Jag kom att tänka på Hemsöborna när jag läste Anna Hansens avhandling *Ordnade hushåll. Genus och kontroll i Jämtland under 1600-talet*. Det strindbergska persongalleriet med den myndiga Madam Flod, den företagsamme och fräcke drängen Carlsson och sonen Gusten som alltmer svartsjukt bevakar sina intressen skulle lämpa sig för en liknande studie av hushållet och dess kontroll- och maktmekanismer. Rent empiriskt utspelas förstås Hansens avhandling inte i den stockholmska skärgården utan bland bondehushåll i 1600-talets Jämtland. Med ett mycket gediget och närläst domboksmaterial som utgångspunkt ger hon sig i kast med att undersöka hushållens normkontroll och dess betydelse för könsskapandet. Det gifta paret, hushållsföreståndaren och matmodern fungerar här som avhandlingens huvudpersoner kring vilka såväl normer som resurser cirkulerar.

I polemik med andra svenska äldrehistoriker utgår Hansen från hypotesen att tankar om likhet mellan könen var viktigare än betoning av olikheter. Hon menar att hushållets, och i förlängningen samhällets, överlevnad krävde att kvinnor och män i stor utsträckning liknade varandra. Tomas Laqueurs enkönsmodell fungerar här som genusteoretisk inspiration. Ett hushåll behövde

både en husbonde och en matmor och båda hade därmed en viktig position i samhället. Trots dessa likheter menar Hansen att det dock fanns vissa skillnader mellan makarna och det är dessa hon är intresserad av. På vilket sätt fungerade normkontrollen för husbonde respektive matmor?

Centrala begrepp i avhandlingen är normer, kontroll, hushåll, par och position. Alla dessa diskuteras och analyseras förtjänstfullt. Tyvärr finns ingen motsvarande genomgång av begreppen kön/genus trots att de är relativt centrala för avhandlingens syfte. Begreppet position tolkas som individens plats i den samhällsordning, där flera olika faktorer som kön, civilstånd, ålder och börd, sammantagna bestämmer individens placering. När det gäller normerna indelas de i formella (lagar och förordningar), halvformella (hustavlan och andra kyrkliga förordningar) samt informella regler och beteenden. Tyngdpunkten ligger, inte helt oväntat, på de formella normerna, dvs. de världsliga lagarna. På alla tre nivåer fanns kontrollinstanser: rättsväsendet i form av det lokala tinget, myndighetspersoner som präst, länsman och liknande samt till sist hushållsmedlemmar och grannar. Man kanske kan tycka att det rättsliga material som Hansen använt enbart skulle fungera för de formella normerna, men hon visar ganska övertygande att en närläsning av domböckernas texter även avslöjar människors mer informella normuppfattningar.

I sin genomgång av domböcker och domkapitlets protokoll söker Hansen efter ärenden som i vid mening kan kopplas till hushållet och dess vardag. Det handlar inte minst om rannsakingar rörande sedlighet, egendom respektive arbete. Normkontroll undersöks inom tre olika områden vilka samtidigt utgör bokens huvudkapitel. Det rör sig om kontroll inom hushållet, kontroll av resurser samt kontroll av det egna jaget. Enligt normernas ideal förväntades husbonden och matmodern vara laglydiga, dygdiga samt ha kontroll över både sig själva och sitt hushåll. För att få hushållet att fungera krävdes ett stort mått av kontroll, både av tjänstefolk, barn och äldre släktingar men även av de rent ekonomiska resurser som stod till buds. Det gällde att föregå med gott exempel när det gäller gudfruktighet, sedlighet och resursanvändning. Hansen frågar sig hur dessa normideal fungerade i praktiken. Vilken kontroll kunde man och kvinna utöva, hur skilde sig normerna åt för personer i olika positioner? Hur såg målsmannaskapet exempelvis ut för gifta kvinnor samt för änkor?

När det gäller normkontroll inom hushållet visar Hansen att den stora skillnaden mellan man och kvinna var

att enbart husbonden förväntades representera hushållet utåt. Inte ens i de fall hushållsföreståndaren var en kvinna (änka) var det särskilt vanligt att hon övertog de representativa delarna av husbonderollen. Inom hushållet fungerade makarna däremot på samma sätt och med i stort sett samma maktbefogenheter. Hansen visar också att positionen matmor var så viktig för ett hushåll att den till och med kunde innehas av en ogift kvinna. Vid ett fall där den ensamstående mannen var bortrest från hushållet överläts rollen som matmor till en ogift piga. Hansen inför här begreppet tillförordnad matmor för att beskriva denna position. Detta fall visar att vare sig kön eller civilstånd var hinder för att fungera i den viktiga rollen som hushållsföreståndare. Även kategorin ålder var viktig för hushållets inre normer. Hansen menar att de normer som reglerade aktningen för den äldre generationen var mycket viktiga inom hushållet. I vissa avseenden gick ålder före såväl kön som civilstånd.

Kontrollen av hushållets resurser handlar till stor del om arbete och egendom. Förvaltningen av egendom hade en starkt manlig könskodning, vilket innebar att egendomsärenden i princip alltid sköttes av män, även i de fall en änka hade det formella hushållsföreståndarskapet. Det förekom att änkor agerade i egen sak på tinget, men detta var mycket ovanligt. När det gäller arbetsuppgifter inom hushållet fanns det en idealbild som anvisade vissa uppgifter till män och andra till kvinnor. Bland de manliga sysslorna fanns reparationer av hus, sådd, plöjning, gårdsgårdsbyggen samt transporter av olika slag. De kvinnliga sysslorna bestod främst av skötsel av kor och smådjur, mat- och textilproduktion samt omvårdnaden av barn. Hansen menar att den ideala genusarbetsdelningen inte kunde upprätthållas i praktiken och såväl män som kvinnor fick lov att kompromissa och utföra de uppgifter som behövdes, oavsett om de ansågs kvinnliga eller manliga. Här ställer jag mig lite tveksam till analysen. Att kvinnor i många fall gick över gränsen och utförde manligt kodade sysslor visar Hansen genom flera tydliga exempel. Men fanns det verkligen fall där män bröt med könsarbetsdelningen och utförde "kvinnliga" sysslor? Hon nämner ett fall där en dräng under en sommar fick rycka in istället för en piga under några veckor, men det finns inga uppgifter om exakt vilka arbetsuppgifter det gällde. Inom jordbruket fanns ju även sysslor av mer genusneutral karaktär, exempelvis de som var kopplade till skörden. Kanske innebar drängens övertagande av pigans uppgifter inte så stor skillnad i praktiken? Intressant är dock att det blev konflikt om drängens lön. En dräng skulle ha dub-

belt så hög lön som en piga oavsett arbetsuppgifter. När det gäller arbetets organisation misstänker jag att den kompromissande hållningen i stort sett upprätthölls av kvinnorna inom hushållet. Kanske har jag fel, men blir ändå inte kvitt misstanken.

När det gäller området självkontroll menar Hansen att kategorin kön var en viktig faktor. Män ägnade sig i vissa fall åt helt andra normbrott än kvinnor. Fylleri och våldsbrott tillhör de viktigaste exemplen på mäns oförmåga till självkontroll. På många sätt hotades kvinnor av denna människens brist på kontroll. De fick vara vaksamma på männens moraliska förmåga och dåliga ölsinne. Kanske blev de också utsatta för våldtäkt och tvingades då begära upprättelse. Kvinnor anklagades för ryktesspridning, medan män i högre grad anklagades för okväden. När det gäller sedlighetsbrott fanns det ett uttalat individualistiskt tänkande. Var och en fick ansvara för sin egen sedlighet, det var inget som föräldrar eller släkt beblandade sig med. När det gäller äktenskapsbrott, hor, så dömdes kvinnor och män i ungefär lika stor utsträckning. I fallet otillåten sexualitet mellan ogifta, lönskaläge, förhöll det sig lite annorlunda. I likhet med tidigare forskning menar Hansen att lönskaläge drabbade kvinnan hårdare än mannen. På tinget utsattes kvinnan exempelvis för skam genom att ges den nedsättande benämningen "kona" i protokollet.

Sammanfattningsvis menar Hansen att hennes undersökning visar att matmodern och husbonden tillsammans utövade den reella kontrollen av normer och resurser inom hushållet. Självkontroll förväntades av dem båda. Trots att både mannen och kvinnan i det egendomsägande paret hade en god position i samhället var det ändå mannen som på grund av sitt kön var överordnad hustrun. Den manliga överordningen bör enligt Hansen tolkas i ljuset av Laqueurs enkönsmodell, enligt vilken både kön och makt var rörliga längs en skala. I det tidigmoderna samhället stod därför inte manlighet och kvinnlighet mot varandra som motsatser. Inom varje enskild samhällsposition liknade de i stället varandra mer än de skilde sig åt.

För mig framstår denna avhandling som mycket väl underbyggd, grundligt genomarbetad och tydligt strukturerad. Den ställer viktiga frågor om samhällets minsta gemensamma nämnare, hushållet, och dess inre liv och organisation. Anna Hansen vågar sig på ett delvis nytt sätt att tolka genusrelationerna, nämligen som mer lika än olika. Det är spännande, nytänkande och intressant. Som genushistoriker ställer jag mig ändå vissa frågor. Trots Hansens väl underbyggda analyser vågar jag mig

på att föreslå några alternativa tolkningar av genusrelationerna i detta samhälle. Hansen beskriver ett samhälle där könen liknade varandra mer än de skilde sig åt och där det följaktligen kunde fungera med både män och kvinnor i vardagslivets olika sammanhang. Min tolkning handlar istället om ett samhälle där kvinnor förväntades likna män, men där män inte på samma sätt skulle likna kvinnor. Jag hittar i avhandlingen inga direkta spår av manliga brott mot könsarbetsdelningen, däremot finns många beskrivningar av hur kvinnor överskred gränser och utförde sysslor som normalt sett betraktades som "manliga".

Om man ska ta Laqueur på orden är det väl snarast så att det fanns ett genus, nämligen det manliga. Män och kvinnor rörde sig längs denna glidande skala av mer eller mindre manliga karakteristika. Manlighet var det som värderades, kvinnlighet var snarast att betrakta som icke-manlighet. Att det manliga värderades högre förklarar förstås varför män inte gärna utförde sysslor som ansågs "mindre manliga". Yvonne Hirdman har mycket träffande beskrivit denna typ av genusrelation som A-a, där mannen står för stora A medan kvinnan fungerar mer som ett litet a, en någorlunda likadan men ändå lite sämre kopia. Detta innebär förstås att kvinnor i många fall ansågs kompetenta samt att de innehade en potential att ersätta män vid behov. Vid behov och för hushållets och samhällets bästa skulle kvinnor kunna ersätta män och, åtminstone tillfälligt, ta över manliga positioner (hushållsföreståndare) och uppgifter. Därmed kunde de också bibehålla norm och ordning. Kvinnor inom hushållet, i synnerhet de gifta, hade därmed en ständigt jourhållning gentemot männen. De fungerade som en slags vice män, möjliga stand-in och potentiella husbönder. Denna kvinnliga flexibilitet kan också ses som en intressant kontinuitet som leder vidare ända fram till 1900-talets samhälle. Att kvinnor fungerat som det flexibla könet är det många som visat, inte minst Liv Emma Thorsen i avhandlingen *Det flexibla kjønn* från 1993.

Efter att ha läst denna läsvärda och väl underbyggda avhandling framstår 1600-talet ännu tydligare som en period då kvinnor kan och bör tolkas som nödvändiga och väl fungerande band mellan män av olika släkter och generationer. Kvinnor var viktiga länkar för egendomsöverföring, för släktens och hushållets reproduktion samt för de patriarkala normernas upprätthållande i lokalsamhället. I de flesta hushåll innebar detta att det behövdes en väl fungerande, ansvarstagande och normkrävande matmor. I några få fall krävdes en matmor som med hjälp av en tillfällig positionsförskjutning även

fungerade som hushållsföreståndare. I normalfallet fungerade hon som en slags vice VD i Hushållet AB.

Catarina Lundström, Östersund

Birgitta Theander: *Älskad och förnekad. Flickboken i Sverige 1945–65*. Makadam förlag, Göteborg/Stockholm 2006. 506 s., ill. English summary. ISBN 91-7061-031-2.

"Så länge det har funnits en särskild litteratur för barn och ungdom, har den i viss mån varit uppdelad i böcker för pojkar och flickor" konstaterar Birgitta Theander i inledningen till sin avhandling. Hon framhåller särskilt den klassiska flickbokens internationella genomslag under slutet av 1800-talet med utgivning av särskilda serier. Könseparerade genrer höll sig som fasta kategorier ända fram till mitten av 1960-talet, men då ansågs uppdelningen vara förlegad och särskilt flickboken avfärdades. Istället uppstod den "moderna svenska ungdomsboken" som vände sig till båda könen gemensamt med fokusering på angelägna frågor. Theander ser denna inriktning på en sammanhållen ungdomskultur som ett led i en ideologiskt betingad samhällsförändring, tydligt märkbar i skolans värld. Det var flickskolan som försvann, påstår hon, inte de traditionellt manliga utbildningsvägarna. Hennes beskrivning överensstämmer dock inte med förändringen under 1960-talet då en helt ny skolorganisation infördes. Flickskolan avvecklades jämsides med realskolan och alla flickor och pojkar blev alltså i fortsättningen elever på grundskolans högstadium. Gymnasiet förändrades till det "nya" examensfria och flickskolans utbildning fördes vidare till en tvåårig linje, anpassad till samundervisning.

Theander utgår i sitt resonemang från särskiljande behov hos flickorna. Under den period hon studerar har de flesta gått i samskola, vilket inte behöver ha påverkat deras intresse för flickböcker. Först på 1990-talet har forskning kring ungdomskultur tydliggjort skilda genusmönster i identitetsskapandet och därmed har förebilder i pojk- och flickböcker på nytt blivit intressanta, understryker hon och nämner litteraturvetenskapliga studier av flickboken under 1900-talets första hälft. Efter andra världskriget betraktades flickboken som en utdöende genre och böcker med kvinnlig huvudperson sorterades in i kategorin ungdomsböcker och flickkulturen blev osynlig i senare historieskrivning. I detta resonemang hävdar hon motsatsen, nämligen flickbokens livaktighet som tradition och aktualitet i tiden.